

УДК 378.015.31:331.3(477)«1958/1990»
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.3>

Я. В. Дудко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (1958–1990 рр.)

У статті подано результати історико-педагогічного дослідження проблеми управління процесом трудового виховання студентської молоді у закладах вищої педагогічної освіти України (1958–1990 рр.), що є актуальним та фрагментарно дослідженим сучасними науковцями. Стратегія пошуку ефективних шляхів розв'язання проблеми забезпечення умов управління процесом трудового виховання у вищій школі зумовила звернення до історико-педагогічного досвіду, а саме до надбань вітчизняної науки щодо організації вищезазначеного процесу в 1958–1990 рр., із метою мінімізації негативного досвіду та актуалізації позитивного досвіду в сучасних закладах вищої педагогічної освіти України.

У результаті аналізу наукової літератури, законодавчих документів та архівних матеріалів визначено особливості нормативно-правового, інформаційного, науково-методичного, матеріально-фінансового, психолого-педагогічного, організаційного забезпечення умов управління процесом трудового виховання у закладах вищої педагогічної освіти України в 1958–1990 рр. З'ясовано пріоритетні напрями модернізації системи управління процесом трудового виховання у сучасних закладах вищої педагогічної освіти України: розроблення програми трудового виховання студентської молоді з чітким окресленням плану заходів щодо забезпечення розвитку системи трудового виховання у вищій школі та методичних рекомендацій із питань організації процесу управління трудовим вихованням майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти; створення ґрунтовної науково-методичної бази щодо формування трудової культури студентської молоді у сучасних закладах вищої педагогічної освіти; залучення майбутніх педагогів до колективної трудової діяльності з метою згуртування студентського активу (створення студентських трудових об'єднань тощо); заохочення майбутніх педагогів до трудової активності за допомогою проведення широкого кола інформаційних заходів щодо необхідності розширення трудового досвіду майбутніх спеціалістів; створення внутрішньовузівської ідеології щодо виховання трудової моралі студентської молоді.

Ключові слова: виховання, виховна робота, заклад вищої педагогічної освіти, процес, трудове виховання, управління.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні суспільство поставило перед закладами вищої педагогічної освіти першочергове завдання: реформувати процес виховання майбутнього вчителя у вищій школі загалом та систему управління ним зокрема. Український народ потребує високовихованих учителів, які будуть для молодшого покоління своєрідним ідеалом та взірцем для наслідування. Слід пам'ятати, що виховання є багатоаспектним процесом, що містить моральний, естетичний, трудовий, фізичний, економічний, національно-патріотичний, громадянський та інші складники. У Концепції національного виховання студентської молоді акцентується увага на тому, що одним з основних напрямів національно-виховної діяльності є трудове виховання, котре передбачає «формування особистості, яка свідомо та творчо ставиться до праці в умовах ринкової економіки; формування почуття господаря та господарської відповідальності; розвиток умінь самостійно та ефективно працювати» [1]. Отже, суб'єктам управління виховною

роботою у вищій школі необхідно приділити особливу увагу організації процесу трудового виховання майбутніх учителів, оскільки це сприяє розвитку в студентів професійних та організаторських навичок, зміцнює фізичне здоров'я та привчає до зайнятості суспільно корисною працею. Звідси, модернізація механізму управління трудовим вихованням студентської молоді відповідно до потреб сьогодення є нагальним завданням для представників управлінського апарату вищої школи, яким передусім необхідно створити належні умови управління процесом трудового виховання у сучасних закладах вищої педагогічної освіти України.

Стратегія пошуку ефективних шляхів розв'язання проблеми забезпечення умов управління процесом трудового виховання у вищій школі зумовлює звернення до історико-педагогічного досвіду, а саме до надбань вітчизняної науки щодо організації вищезазначеного процесу в 1958–1990 рр., для мінімізації негативного досвіду та актуалізації позитивного досвіду в сучасних закладах вищої педагогічної освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методичні основи управління закладом вищої освіти представлено у наукових доробках вітчизняних та зарубіжних учених В. Андрущенко, В. Вікторова, В. Гуменника, І. Добрянського, Д. Донелі та ін. Пріоритетні напрями модернізації механізму управління виховною роботою у вищій школі досліджено І. Бехом, М. Димитровим, Л. Кондрашовою, В. Міщенком та ін. Проблеми розвитку трудового виховання майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти присвячено наукові роботи О. Невмержицького, Л. Мороз, В. Титаренко та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

свідчить про те, що проблема реформування механізму управління процесом трудового виховання студентської молоді у закладах вищої педагогічної освіти є актуальною, але фрагментарно дослідженою сучасними науковцями. Також слід підкреслити, що у національному історико-педагогічному вимірі вищезазначене питання взагалі не знайшло належного висвітлення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей нормативно-правового, інформаційного, науково-методичного, матеріально-фінансового, психолого-педагогічного, організаційного забезпечення умов управління процесом трудового виховання у закладах вищої педагогічної освіти України у 1958–1990 рр. та визначення пріоритетних напрямів модернізації системи управління вищезазначеним процесом у сучасних умовах розвитку вищої школи України.

Виклад основного матеріалу. У 1958–1990 рр. в УРСР проблема організації трудового виховання молоді як активного будівника комунізму була центральною і мала свої особливості: кожен без винятку радянський громадянин повинен був працювати на добробут Батьківщини; діяв принцип «хто не працює – той не їсть», про який зазначено в Конституції СРСР (1977 р.); уся система виховання була побудована на тому, щоб прищепити молодшому поколінню «любов та свідоме ставлення до праці», оскільки «гармонійний розвиток людини неможливий без фізичної праці» [2]; трудове виховання здійснювалося на ідеях марксизму-ленінізму; у вищій школі підготовка спеціалістів проводилася «на основі поєднання навчання із суспільно корисною працею» [2]; згідно із законодавством СРСР, «студенти зобов'язані брати участь у суспільно корисній, продуктивній праці» [3]; організовувалися літні роботи студентських виробничих загонів; діяло самообслуговування тощо.

Аналіз архівних документів та матеріалів дав змогу встановити, що у період із 1958 по 1990 р. у низці нормативно-правових документів УРСР (Законі СРСР від 24.12.1958 «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР»,

Постанові ЦК КПРС, Радміну СРСР від 26.05.1976 № 386 «О мерах по дальнейшему улучшению организации летних работ студенческих отрядов», Конституції СРСР від 1977 р., Законі СРСР від 19.07.1973 «Об утверждении основ законодательства СССР и союзных республик о народном образовании», Постанові ЦК КПРС, Радміну СРСР від 13.03.1987 № 325 «О мерах по коренному улучшению качества подготовки и использования специалистов с высшим образованием в народном хозяйстве» та ін.) питання організації управління процесом трудового виховання майбутніх педагогів було детально представлено: чітко зазначено мету, місію, завдання, структуру, функції суб'єктів та об'єктів управління виховною роботою, принципи, методи та умови забезпечення трудової діяльності студентської молоді. А також особливо акцентувалася увага на виховних заходах трудового спрямування та термінах їх здійснення, що надавало можливість представникам управлінського апарату вищої школи швидко досягти поставленого результату та навіть перевищити його заплановані показники. Наприклад, у Річному звіті Міністерства освіти УРСР про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1964–1965 н. р. зазначено: «Викладачі та студенти педінститутів брали активну участь у суспільно корисній праці. Добре працювали на збиранні врожаю студенти Київського педінституту, які зібрали близько 10 000 тонн кукурудзи і овочів. Близько 700 студентів цього інституту працювали на цілинних землях, у будівельному загоні на будівництві, піонервожатими та вихователями у дитячих садках» [4, с. 109].

Відзначимо, що у нормативно-правовій базі, на основі якої організовувалося трудове виховання в УРСР, для сприяння високої продуктивності праці студентства зазначалося навіть детально про особливості організації належного харчування, транспортних перевезень та проїзду до місця трудової діяльності, медичного обслуговування, розміру заробітної плати, тривалості робочого дня, побуту і відпочинку членів студентських загонів тощо.

Інформаційне забезпечення умов управління процесом трудового виховання майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти УРСР було на найвищому рівні. Для регулярного інформування студентів про трудові досягнення студентських трудових колективів широко використовувалися не лише внутрішньовузівські газети («Педагог Прикарпаття», «Київський університет» та ін.), а й радіо, телебачення, преса (газети «Труд», «Молодость», «Учительская газета», «Приазовский пролетарий» та ін.). Прізвища студентів – активістів трудових рухів (Стахановський рух та ін.), передовиків виробництва, назви літніх трудових студентських загонів-рекордсменів були завжди на вустах кожного студента, адже керівництво УРСР докладало чимало «інформа-

ційних зусиль» для постійної пропаганди штучно створеного ідеалу студента-трудівника, до рівня якого треба прагнути кожному майбутньому спеціалісту. Усюди були розклеєні плакати та стіннівки з гаслами «Мир – труд – май!», «Хлеб – Родине!», «Ночь – работе не помеха!», «Хорошо трудиться – хлеб уродится!» та ін.

Для підвищення «виховної майстерності» суб'єктів управління процесом трудового виховання вищої школи в УРСР було створено ґрунтовну наукову базу. Слід підкреслити, що з проблеми розвитку трудової активності радянської молоді було захищено безліч дисертаційних робіт (наприклад, Л. Марченко «Партійне керівництво комуністичним вихованням молоді в студентських загонах (1959–1980 рр. На матеріалах УРСР)», В. Бузало «Ударні комсомольські будівництва – школа братнього єднання і дружби радянських народів (на матеріалах УРСР. 1971–1975 рр.)», В. Атрошенко «Діяльність Комуністичної партії України щодо підвищення суспільно-політичної та трудової активності молоді в роки першої п'ятирічки» та ін.), розроблено інструктивно-методичні матеріали, видано монографії (наприклад, А. Зубков «Комсомол і комуністичне виховання молоді» (1979 р.), В. Мельников «Культурна революція і комсомол» (1973 р.) та ін.), підручники та посібники (наприклад, Ю. Волков, Ю. Лошкарев «Трудове виховання молоді» (1976 р.), Л. Гордієнко «Виховання молоді: комплексний підхід» (1984 р.) та ін.), організовано низку науково-практичних конференцій із вищезгаданого питання.

Про напрями матеріально-фінансового забезпечення умов управління процесом трудового виховання було також чітко зазначено у нормативно-правових документах УРСР. Наприклад, студенти, що брали участь у літніх роботах студентських загонів, відповідно до п. 8 Постанови Радміну СРСР від 26.05.1976 № 386 «О мерах по дальнейшему улучшению организации летних работ студенческих отрядов» під час трудової активності продовжували отримувати стипендію від держави та заробітну плату від підприємства чи організації за власну працю: «Руководителям предприятий и организаций, где работают студенческие отряды, установить строгий контроль над своевременной выплатой заработной платы членам этих отрядов. Расходы на заработную плату руководителей, завхозов и поваров студенческих отрядов производятся этими предприятиями и организациями в пределах их фондов заработной платы» [5].

Аналіз архівних матеріалів та нормативно-правових документів дав змогу встановити особливості психолого-педагогічного забезпечення умов управління процесом трудового виховання у закладах вищої педагогічної освіти УРСР у 1958–1990 рр.: наявність всеохоплюючої ідеології

«будівника комунізму» як рушійного чинника трудової діяльності студентської молоді; створення середовища взаємодопомоги та максимальної згуртованості студентського трудового колективу (колективізм); наявність дієвої системи морального та матеріального заохочення суб'єктів управління процесом трудового виховання майбутніх педагогів.

У часи УРСР процес виховання у закладах вищої педагогічної освіти був повністю ідеологізованим відповідно до політичних потреб держави. У Річному звіті Міністерства освіти УРСР про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1965–1966 н. р. зазначено: «Професорсько-викладацький склад педінститутів під керівництвом партійних і за допомогою комсомольських та громадських організацій виховували студентську молодь на славних революційних, бойових та трудових традиціях радянського народу. Інститути так будували ідейно-виховну роботу, щоб вона була організаційно пов'язана з навчальним процесом і спрямована на вирішення завдань комуністичного будівництва. Ректором Уманського педінституту спільно з партійною організацією розроблено комплекс заходів з ідейно-політичного виховання студентів упродовж усіх 4–5 років навчання в інституті» [7, с. 81–82]. Отже, під керівництвом ЦК КПРС у УРСР утвердилася соціалістична ідеологія, що за допомогою такого інструмента, як трудове виховання, передбачала створення «нового человека – активного строителя коммунизма» [3].

Майбутні педагоги у вищій школі виховувалися на основі марксистсько-ленінського вчення, що, як засвідчують нормативно-правові документи, ставило за мету такий результат: «В советском обществе воспитано замечательное поколение молодежи, отдающей все свои знания и силы, способности и дарования строительству коммунизма. Высокие моральные качества советской молодежи ярко проявились на трудовых фронтах строительства социализма в годы первых пятилеток, в Великой Отечественной войне, в героических делах по освоению целинных и залежных земель, в сооружении крупных электростанций, шахт, доменных печей, в строительстве новых промышленных центров на Востоке и Севере нашей страны и во многих других трудовых подвигах сегодняшних дней» [2]. Слід зазначити, що заідеологізований процес трудового виховання мав масовий «ідейно-примусовий» характер та не передбачав будь-якого прояву туніцтва.

Одним із головних завдань виховання громадянина СРСР було «воспитывать студенческую молодежь в духе коллективизма и товарищества, скромности, отзывчивости» [6], тому для створення атмосфери успіху під час здійснення трудової діяльності в студентському середовищі суб'єктами управління процесом трудового виховання

проводилася низка виховних заходів змагального спрямування щодо згуртування колективу. Проведена виховна робота давала молоді змогу отримувати задоволення не лише від трудового здобутку, а й від досягнення командного успіху.

Моральне заохочення майбутніх педагогів до трудової діяльності, а також суб'єктів управління до організації процесу трудового виховання передбачало представлення до нагородження почесними грамотами та отримання значків, подяк (значок «За освоение новых земель», значок «Молодой передовик производства» та ін.) від комсомольських, партійних органів та урядових нагород (звання «Герой труда», звання «Герой Социалистического Труда» та ін.), а матеріальне – отримання надбавок до заробітної платні, премій, путівок на відпочинок, заохочувальних подарунків від керівництва організацій, де здійснювалася трудова діяльність студентської молоді (радгоспів, колгоспів, заводів, будівництв та ін.). Зазначимо, що у Постанові Державного комітету СРСР з праці та соціальних питань від 15.05.1990 № 193/7-69 «О совершенствовании организации заработной платы и введении новых ставок и должностных окладов работников учреждений и организаций народного образования» підкреслено, що «доплаты и надбавки к ставкам и должностным окладам работников учреждений и организаций народного образования начисляются за: организацию трудового обучения, общественно полезного, производительного труда учащихся» [8].

Аналіз архівних матеріалів дав змогу дійти висновку, що до особливостей організаційного забезпечення умов управління процесом трудового виховання майбутніх педагогів у вищій школі належать: стандартизація процесу управління трудовим вихованням, авторитарний стиль управління, наявність суб'єкт-об'єктних відносин між учасниками процесу управління трудовим вихованням, наявність централізованої, командно-адміністративної системи управління.

На нашу думку, до пріоритетних напрямів модернізації системи управління процесом трудового виховання у сучасних закладах вищої педагогічної освіти України слід віднести: розроблення програми трудового виховання студентської молоді з чітким окресленням плану заходів щодо забезпечення розвитку системи трудового виховання у вищій школі та методичних рекомендацій з питань організації процесу управління трудовим вихованням майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти; створення ґрунтовної науково-методичної бази щодо формування трудової культури студентської молоді у сучасних закладах вищої педагогічної освіти; залучення майбутніх педагогів до колективної трудової діяльності з метою згуртування студентського активу (створення студентських трудових

об'єднань тощо); заохочення майбутніх педагогів до трудової активності за допомогою проведення широкого кола інформаційних заходів щодо необхідності розширення трудового досвіду майбутніх спеціалістів; створення внутрішньовузівської ідеології щодо виховання трудової моралі студентської молоді.

Висновки і пропозиції. Аналіз психолого-педагогічної наукової літератури, нормативно-правових документів та архівних матеріалів засвідчив, що в історико-педагогічній науці проблема управління процесом трудового виховання студентської молоді у закладах вищої педагогічної освіти України (1958–1990 рр.) є фрагментарно дослідженою сучасними науковцями. Визначено особливості нормативно-правового, інформаційного, науково-методичного, матеріально-фінансового, психолого-педагогічного, організаційного забезпечення умов управління процесом трудового виховання у закладах вищої педагогічної освіти України у 1958–1990 рр. Результати дослідження вищезазначеної проблеми дали змогу визначити пріоритетні напрями модернізації системи управління процесом трудового виховання у сучасних закладах вищої педагогічної освіти України.

Перспективу подальших розвідок убачаємо у дослідженні ґенези організації управління процесом трудового виховання у закладах вищої педагогічної освіти України (1991–2021 рр.).

Список використаної літератури:

1. Концепція національного виховання студентської молоді : Додаток до рішення колегії МОН від 25.06.2009. Протокол № 7/2-4. URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09#Text (дата звернення: 11.08.2021).
2. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР : Закон СССР от 24.12.1958. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5337.htm (дата звернення: 20.08.2021).
3. Об утверждении основ законодательства СССР и союзных республик о народном образовании : Закон СССР от 19.07.1973. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_8127.htm (дата звернення: 19.08.2021).
4. Річний звіт Міністерства освіти УРСР про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1964–1965 н. р. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4637. Арк. 109.
5. О мерах по дальнейшему улучшению организации летних работ студенческих отрядов : Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СССР от 26.05.1976 № 386. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_8870.htm (дата звернення: 10.08.2021).

6. О мерах по коренному улучшению качества подготовки и использования специалистов с высшим образованием в народном хозяйстве : Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СССР от 13.03.1987 № 325. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_13858.htm (дата звернення: 17.08.2021).
7. Річний звіт Міністерства освіти УРСР про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1965-1966 н.р. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15 Спр. 5071. Арк. 81–82.
8. О совершенствовании организации заработной платы и введении новых ставок и должностных окладов работников учреждений и организаций народного образования : Постановление Госкомтруда СССР, Секретариата ВЦСПС от 15.05.1990 № 193/7-69. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_16598.htm (дата звернення: 10.08.2021).

Dudko Ya. Peculiarities of management of the process of labor upbringing in institutions of higher pedagogical education of Ukraine (1958–1990)

The article presents the results of a historical and pedagogical study of the problem of management of the process of labor upbringing of student youth in institutions of higher pedagogical education of Ukraine (1958-1990), which is relevant and fragmentarily explored by modern scholars. The strategy of finding effective ways to solve the problem of providing conditions of management of the process of labor upbringing in higher education led to recourse to historical and pedagogical experience, namely the achievements of domestic science on the organization of the above process in 1958–1990, in order to minimize negative experience and actualize positive experience in modern institutions of higher pedagogical education of Ukraine.

As a result of the analysis of scientific literature, legislative documents and archival materials features of normative-legal, informational, scientific-methodical, material-financial, psychological-pedagogical, organizational maintenance of conditions of management of process of labor upbringing in institutions of higher pedagogical education of Ukraine in 1958–1990 were defined. In the course of the research the priority directions of modernization of the system of management of the process of labor upbringing in modern institutions of higher pedagogical education of Ukraine were identified: development of a program of labor upbringing of student youth with a clear outline of the action plan to ensure the development of the system of labor upbringing in higher education and methodical recommendations on the organization of management of labor upbringing of future teachers in institutions of higher pedagogical education; creation of a thorough scientific and methodological base for the formation of labor culture of student youth in modern institutions of higher pedagogical education; involvement of future teachers in collective labor activity in order to unite student assets (creation of student labor unions); encouraging future teachers to labor activity by conducting a wide range of information activities on the need to expand the labor experience of future professionals; creation of intra-university ideology on upbringing of labor morality of student youth.

Key words: *upbringing, upbringing work, institution of higher pedagogical education, process, labor upbringing, management.*